

מזון עשבי מוחץ את השכל דניאל שוורץ, ספר מקבים ב', מבוא. תרגום. פירוש.*

ספר זה הוא אחד הכרכים הראשונים בסדרה חדשה בהוצאת יד בן-צבי: "בין מקרא למשנה. סדרת ספרים. ספריית דוד וימימה יסלזון". הספר יצא לאור בהידור שאינו רגיל בספרות מסוג זה במקומותינו: כריכת בד קשה, ניר עבה ומבריק, אותיות גדולות יחסית, וכחמישים איורים מרהיבי עינים. מלבד תמיכתם של הנדבנים שעל שמם נקראת הסדרה, הוא יצא גם בסיוע מועצת הפיס לתרבות ולאמנות ומשרד החינוך, התרבות והספורט, וכבר זכה בפרס להוצאה לאור של ספרי מופת – פרס שרת החינוך, התרבות והספורט בתחומי היצירה הספרותית לשנת תשס"ד. לפנינו איפוא ספר שגם ההוצאה לאור ותומכיה וגם משרד החינוך של מדינת ישראל רואים בו הישג הראוי לכל תמיכה ושבח שיכולים המדינה ומוסדותיה להעניק לפרסום חדש בעברית.

הספר כולל מבוא מקיף (למעלה משישים עמודים), ותרגום ופירוש, בו מופיעים בראש כל עמוד, באותיות גדולות, פסוקים אחדים בתרגום, ובתחתית העמוד, באותיות קטנות יותר, הערות פרשנות. לתרגום ולפרוש נלוים שנים עשר נספחים, הדנים בבעיות שהערות הפירוש אינן מספיקות להן; וכן ביבליוגרפיה, רשימת האיורים, מפתח מקורות, מפתח שמות ועניינים, ומפתח מילים יוניות. המבוא, הפירוש והנספחים מתיחסים לספרות משנית בכמה וכמה לשונות, מתדינים עם דברים שאמרו קודמיו של המתרגם/מפרש,

* הוצאת יד יצחק בן-צבי, ירושלים תשס"ה (2004). 351 עמודים.

ודנים לא מעט גם בעניני יונית. המלים והבטויים היוניים מופיעים בהם באותיות היוניות. נראה איפוא שמטרת הספר היא להגיש לקורא בתרגום גם פירוש מדעי מפורט ועדכני. כפי שיצא מתחת ידו של מי שמוצג לפניו כמומחה בשטח מדעי זה.

אבהיר בפתיחת דברי שאין אני חוקר של תולדות ישראל בתקופת הבית השני או של ההיסטוריה של היהדות ההלניסטית. לפיכך לא אתיחס במאמר זה לאותם צדדים של הספר המחייבים בקיאות ומקצועיות בדברים אלה. אני מקוה שבצדדים אלה של הספר יעסוק אחד המומחים לבית השני ולהלניזם היהודי במאמר ביקורת נפרד. אך הספר מגיש לקורא גם תרגום חדש של יצירה שנכתבה במקורה יונית, והתרגום הוא לעברית. ביונית אני עוסק כל חיי כחוקר. גם עברית היא שפה שאני מדבר בה יום יום – בתוך עמי אנכי יושב – וקראתי ולמדתי בה בימי חיי לא מעט טכסטים מסוגים שונים ומתקופות שונות. אתרכז איפוא בדיון בתרגום, גם מן הצד היוני וגם מן הצד העברי, ולעתים אגע גם בהערה הקשורה ללשון המקור או לדרך התרגום.

א. קטע לדוגמא

והנה קטע מן הפרק השלישי (עמודים 114-115), כדוגמא לטיב התרגום המוגש כאן לקורא העברי:¹

לאחר שנפל פתאום ארצה, מוצף על ידי חושך רב, נטלוהו והכניסוהו למיטה – אותו אשר זה עתה בליווי גדול וכל נושאי החנית שלו נכנס לאוצר האמור – ונשאוהו (החוצה) באין לו יכולת לסייע לעצמו בכלי נשקו, אחרי שהכיר בגלוי את כוח האל. והוא, מצד אחד, נפל מחוסר קול ומשולל כל תקווה

¹ הקטע הוא חלקן השני של הספור על נסיונו של הליודורוס, ראש השרים הסלאוקי, לבזוז את אוצרות המקדש בירושלם. בחלק הראשון מסופר כי התקיפו אותו שני צעירים שהופיעו במקום בדרך נס.

וישועה עקב ההתערבות האלוהית, ואילו הם, מצד אחר, בירכו את האלוהים אשר בפלא פיאר את מקומו שלו. והמקדש, שאך מעט קודם היה גדוש פחד ומהומה, בהופיע האדון המושל בכל נתמלא ששון ושמחה. מהר ביקשו כמה ממקורבי הליודורוס מחוננו לקרוא לעליון שיעניק חיים לשרוע בנשימתו האחרונה ממש. והכוהן הגדול חשש שמא תהיה מסקנת המלך שאיזושהי התקפה על הליודורוס בוצעה בידי היהודים, ולכן הביא קרבן למען הצלת האדם. ובזמן שעשה הכוהן הגדול את (קרבן) הכפרה, שוב הופיעו לפני הליודורוס אותם הצעירים, לבושים באותם הבגדים, ובעמדם אמרו: 'הודה הרבה לחוננו הכוהן הגדול, כי בגללו העניק לך האדון חיים. ואתה, שהולקית מן השמים, ספר לכל את גודל כוחו של האל'. ולאחר שאמרו את הדברים האלה הם היו לבלתי-נראים.

מה זה? מה פירוש "מוצף על ידי חושך רב"?² כיצד הכניסו לחדר האוצר של המקדש – שם מתחולל הספור – מטה – ולא נחה דעתם עד שנשאו את הליודורוס אל מחוץ לחדר האוצר במטה של ממש? מדוע לא השתמשו באלונקה?³ ומדוע – לאחר שכבר נפל הליודורוס פעם אחת והוצא מן החדר ב"מיטה" – שוב "נפל מחוסר קול" וכו'? האם נפל הפעם מאותה מטה משום שלא קל היה ל"כל נושאי החנית" להעבירה בדלת החדר – ואולי גם הפריעה להם החנית שנשאו בתוקף תפקידם?⁴ ומה זה "שרוע בנשימתו האחרונה" – ועוד "ממש", כלומר: שרוע בה פשוטו כמשמעו? בודאי היתה זאת נשימה ענקית, שכל הגוף השתרע עליה. ומדוע הציעו אותם שני הצעירים

² מדוע, למשל, לא "אפוף חשכה גדולה"? המקור היוני היה סובל זאת.

³ ואכן, המלה היונית שבמקור פירושה אך ורק "אלונקה", ומעולם לא שמשה במשמעות "מטה". בהערה מסביר שוורץ: "למיטה, כלומר לאלונקה...". אז למה לתרגם אחרת, ועוד תרגום שגוי?

⁴ הכונה היא לכך שכבר נפל קודם ועתה מונח היה על אותה "מיטה" כתוצאה מנפילתו. לא לשוא משתמש המקור היוני בצורת הפרפקטום.

להלידורוס שיגיד לחוניו תודה "הרבה"? האם היו הם מיוצאי אחת הארצות הדוברות גרמנית? ומי הוא אותו "האדון" שהעניק לו חיים?⁵ וכיצד הולקה הלידורוס "מן השמים"? האמנם ירד שוט ארוך מן השמים והפליא בו את מכותיו?⁶ ומדוע "היו לבלתי נראים"? רק משום שזאת דרך בטוי אידיומטית במקור היוני? האם יהיה עלינו לתרגם לאנגלית "היה כלא היה" כ־he was as was not, וכל זאת משום נאמנות מילולית שלא במקומה לבטוי האידומטי העברי?⁷ עוד נעמוד על אותה נאמנות כביכול למקור. בינתיים, אביא עוד כמה בטויים מעין אלה שנתקלנו בהם כאן. הערות הסבר אביא, כפי שעשיתי עד כה, בתחתית העמוד, שלא לפגוע ברצף הקריאה בעברית.

ב. עוד דוגמאות בעברית

עמוד 81, א יד: "הם כותתו במקדש של נאניאה". **עמוד 100, ב לב:** "שהרי טיפש הוא להאריך". **עמוד 109, ג טז:** "וזה ממש מחץ את

⁵ "אדון", או "האדון" הוא תרגומו של שוורץ למלה היונית κύριος, שכבר בתרגום השבעים היא מתרגמת את השם המפורש או את שם האדנות. מדוע להניח שקוראיו של ספר מקבים ב' לא הכירו שמוש זה של המלה היונית? ⁶ גם כאן יש לנו מטפורה, "לקה בידי שמים". לקוראים יודעי יונית: במקור ἐξ οὐρανοῦ μεμαστιγωμένους. כידוע לכל מי שזוכר את המשפט הראשון של הרודוטוס במקור היוני – כלומר, לכל חוקר קלאסי, ובפרט לכל היסטוריון עתיק הראוי לכנוי זה – משמשת מלת היחס ἐξ בצירוף לפועל או לפרטיקיפיום פסיבי כציון לעושה הפעולה.

⁷ "היו לבלתי נראים" הוא בטוי שעלול לבלבל את הקורא: כאלו הפכו, באותו רגע, ל"רואים ואינם נראים". משמעות הבטוי האידומטי היוני הוא "נעלמו מן העין": דבר המקובל בתיאורים המיתולוגיים בסוף ספור התגלותו של אל או נציגו של כוח אלה.

⁸ εὕθες. אך האמנם חייבים אנו לתרגם שם תואר בשפת המקור בהכרח לשם תואר בשפת התרגום, גם כאשר שם התואר מתיחס בלשון היעד רק לבני אדם ובעלי חיים, ולא לנושאים מופשטים? "רעה חולה" = a sick evil?

השכל" – כיצד, שואל אני, מוחצים שכל?⁹ **עמוד 149, ה כו:** "את כל (היהודים) שיצאו לראות את המחזה הוא דקר כאחד, ובריצה פנימה אל תוך העיר עם כלי נשקו הפיל המונים רבים" – שמשון והירקליס מחוירים כנגד גבור סלאוקי זה, שדקר בדקירת חנית אחת את כל היהודים היוצאים מן העיר, ולא נחה דעתו עד שנכנס בריצה "פנימה אל תוך העיר" (אלא מה? החוצה אל תוך העיר?), כשהוא מנפנף בכלי נשקו ומפיל חללים.¹⁰ **עמוד 150, ה כז:** "ובאכלם מזון עשבי הם התמידו לא ליטול חלק מן הטומאה".¹¹ **עמוד 211, י יג:** "הוא הרעיל את עצמו והשאיר את החיים מאחוריו" – לבי לבי לאותם חיים. מה יעשו ללא בעליהם שעזבם לאנחות? האין בעברית בטוי כמו "שבק חיים"? **עמוד 238, יא ט:** "הוא טבח שתי רבוא וחמשת אלפים

⁹ ההערה על בטוי "עברי" זה בתחתית העמוד מעידה על חוסר מיומנותו הפילולוגית של המתרגם. משמעותו הראשונית של הפועל היוני הוא "לפצוע"; אך כיון שהוא מופיע גם ביא ט, ושם אחד ממושאי הן חומות – והרי אי אפשר לפצוע חומות! – הבה נתרגם גם כאן "למחוך". כאילו היתה לכל פועל, בכל מקום שהוא מופיע, אותה משמעות אחת ויחידה – המשמעות המופיעה ראשונה במלון שהשתמשנו בו. אגב, המלה המתורגמת כ"שכל" היא δίαβολα, ו"שכל", או "חשיבה שכלית" היא רק אחת ממשמעויותיה. באוצר המונחים הסטואי, שהשתמשו בו באותה תקופה גם מי שלא היו אמונים על דקיותה של הפילוסופיה הסטואית, משמש שם עצם זה לציון החלק החושב של הנפש שהוא – ככל הדברים בעולמם של הסטואים – חומרי, ומושבו בלב האדם. מדוע איפוא לא "קורע לב"?¹⁰ שמא משתמש כאן המחבר בבטויים מטפוריים? שמא הוא – ואנשי צבאו – דקרו למות את כל היהודים הסקרנים **עד אחד**? ושמא גם מה שנעשה באותה ריצה "פנימה אל תוך העיר" לא עשה אותו גבור בשתי ידיו, אלא בעזרת אנשיו?¹¹ מדוע, למשל, לא "וניזונו מעשבים"? והרי פרטיקיפיום של הפועל "ניזון" מופיע ביונית. לכל היותר – למען הדיוק שלא במקומו – "והם ניזונו ממאכלי עשב". ואם כבר לדייק עד תום, צריך היה להיות "ובהיותם ניזונים כל הזמן – ר' להלן – מאוכל עשבי". ומדוע "ליטול חלק מן..." ולא "ליטול חלק ב..."? עד כאן לענין אידיומטיקה עברית פשוטה: אך ראינו כבר מה לשוורץ ולעברית. לקוראי יונית: הפועל ששוורץ מתרגמו "התמידו" מתקשר במקור היוני, ללא צל צלו של ספק, לאכילת העשב ולא להמנעות מאכילת מאכלות אסורים. המבנה התחבירי כאן הוא בסיסי.

גוויות" – "וידוא הריגה"?¹² **עמוד 270, יד לו:** "אתה ה', ... שמר בלא אלה לנצח את הבית הזה אשר אך זה מקרוב טוהר". **עמוד 284, טו לד:** "וכולם בירכו כלפי השמים ... ואמרו: 'ברוך הוא אשר שימר את מקומו שלו בלא אלה'!" – מה זה "אלה"???

ואלו רק כמה דוגמאות לנסיונו של המתרגם להביא בעברית – או במה שסבור היה שהוא עברית – תרגום מילולי ככל האפשר של מה שנראה לו שהוא מצא במקור היוני. כאילו אין הלשון היונית משתמשת במלים במשמעויות שונות, לעתים במשמעויות מטפוריות, ועלינו לתרגם מלה במלה, במשמעות הבסיסית ביותר, כדי שיטעם הקורא "את טעם המקור היוני". אולם, זה טעם שהקורא היוני בן דורו של המחבר שוב לא טעם, משום שהבנתו הטבעית בשפת אמו (או ב"שפת התרבות" של תקופתו) לא הוגבלה למשמעויות הבסיסיות – ולעתים האטימולוגיות – שחפש ומצא במלונים המודרניים.

"שיטה" זאת של תרגום מילולי עד לגיחוך ולחוסר הבנה אינה מקרית, ואינה רק תוצאת שליטתו החסרה והדלה של המתרגם בעברית. במבוא, עמוד 68, כותב שוורץ:

אם ככלל יש תרגומים המבקשים לקרב את הספר אל הקורא ויש המבקשים לקרב את הקורא אל הספר, הרי התרגום הזה נוטה יותר לקרב את הקורא אל הספר.

ואילן גדול מצא לו להתלות בו – וממנו גם שאב את הבטויים המרשימים המופיעים במשפט זה: מאמרו של חוקר הספרות הארמית הסורית (Syriac) סבסטיאן ברוק.¹³ ואמנם את הבטויים "לקרב את הספר... לקרב את הקורא" לקח שוורץ מעמוד 73 של אותו מאמר. אלא מאי? שוורץ לא דקדק בכונתו של אותו מאמר, ובכך הוא מטעה

¹² ביונית "גופים" – אך עדין גופים שהיו חיים כשהרגום הוא וחיליו. מדוע לא בעברית "נפש"?

¹³ Sebastian Brock, 'Aspects of Translation Technique in Antiquity', *Greek, Roman and Byzantine Studies* 20, 1979, pp. 69-87

את קוראיו. ברוק אינו דן בדרכי תרגום הנוהגים – או שטוב להם שינהגו – בעולמנו המודרני. מאמרו דן רק בטכניקות שונות של תרגום שהיו רווחות בעולם ההליניסטי-רומי ובעולמה של הנצרות במאות הראשונות לקיומה. יתר על כן, כבר באותו עמוד ובסמוך לו מבהיר ברוק איזה סוגי טכסטים נהגו באותו עולם לתרגם "מילולית", ואיזה טכסטים תורגמו כבר אז "תרגום מפרש". הטכסטים שתורגמו אז מלולית ככל האפשר היו טכסטים משפטיים, בהם כל מלה ובטוי חשובים; טכסטים שתורגמו לצורך תלמידי שפה זרה (ואין צורך לפרש מדוע נדרש כאן תרגום מלולי ככל האפשר); וטכסטים שנחשבו מקודשים – שכן בדבר האל יש לכל מלה משמעות מדויקת משלה, ואפילו לסדר המלים יש משמעות. והרי ספר מקבים ב', גם אם מלא הוא רעיונות דתיים נשגבים, מעולם לא נחשב אצלנו לספר מקודש שנכתב בהשראה אלהית, שכל מלה בו במשמעותה ובמקומה המיוחדים לה, ו"המחוקק לא יוזק".

אך האם הבין שוורץ את כל דקויותיו של הסגנון היוני שבטכסט המקורי, עד כדי כך שיוכל "לקרב את הקורא" למה שבאמת הוא משמעות המקור? ראינו כבר שלא כן הדבר. שוורץ מתיחס, לעתים קרובות מדי, למלים בלשון המקור כאלו היתה לכל אחת מהן משמעות אחת וקבועה – בדרך כלל המשמעות הראשונית והבסיסית המופיעה במלונים, או המשמעות האטימולוגית – ואין לחשוש במחבר שהשתמש בה במשמעות משנית, שמוש מושאל, או שמוש מטפורי. וקוראי יונית הבינו כבר מהערותי שיש מקומות שבהם שוורץ סתם אינו מבין מה כתוב ביונית.

ועברית? לפני שאמשיך ביתר פרוט בעניני יונית, אביא – הפעם ללא פרושים והערות – עוד כמה דוגמאות מן התרגום, שיתרגל הקורא לטעום את טעמה של העברית המיוחדת במינה שהנחיל לנו שוורץ.

עמוד 110, ג כא: "והתבקש לרחם (למראה) נפילת האפים של כל העדה בערכוביה שלמה". **עמוד 118, ג ד:** "ושאפולוניוס ... מלבה את רעתו של שמעון". **עמוד 133, ד לו:** "ובכן, אנטיוכוס היה מוטרד ברוחו ונפנה לרחמים ולדמעות". **עמוד 175, ז לד:** "אל תמריא בצהלת שוא על תקוות עמומות". **עמוד 179, ח ז:** "הוא נהג לקחת

במיוחד את הלילות כמשתפי פעולה בהתנפלויות כאלה". **עמוד 219**,
יא א-ב: "שסבל לגמרי בקושי את שאירע... ובא על היהודים". **עמוד**
235, **יב טו:** "אשר השליך למטה את יריחו בימי יהושע". **עמוד 260**,
יד ה: "אך הוא תפס שעה המשתפת פעולה עם איולתו". **עמוד 277**,
טו יג: "מוקף שגב שהיה איכשהו מפליא ומפואר במידה הרבה
 ביותר". **עמוד 279**, **טו יט:** "גם הנשאים בעיר היו מוטרדים במצוקה
 לא שולית באשר להתקפה בשדה הפתוח". – והייתי יכול להוסיף
 כהנה וכהנה, מכל עמוד של תרגום זה. (דוגמאות נוספות יבואו,
 בהקשרים אחרים, בהמשך הדיון).

ישאל הקורא, האמנם כך מתבטא המחבר במקור היוני? האם גם
 היונית שלו היא צולעת ונלעגת כעברית שבדוגמאות שהבאנו עד כה?
 איש לא יטען שמחבר ספר מקבים ב' הוא מרבי הסגנון בספרות
 היונית ההלניסטית. אך גם במקומות שבהם הוא משתמש – לצורך
 כתיבת ההיסטוריה "הפתיטית", הרגשנית, כפי שמכנים החוקרים סוג
 זה של היסטוריוגרפיה – במלים נדירות, "נשגבות", ובלשון
 "גבוהה", דבריו מובנים לכל מי שקורא יונית של אותה תקופה. ואם
 יש בהם לשון מסורבלת, ובטויים "גבוהים" מן הנדרש, ואפילו
 "פרחוניים", הרי לשון כבדה, עלגת ונלעגת אין בהם. לשון זאת היא
 תרומתו הבלעדית של שוורץ, השואף – ואומר זאת תוך חקוי לשונו
 היחודית – לקרב את הספר לעברית איזושהי שממש משתפת פעולה
 לגמרי לא שולית איכשהו עם רגישותו הלשונית במידה הרבה ביותר.
 אעבור עתה לכמה צדדים של התרגום וההערות שיעידו על "רמת"
 שליטתו של המתרגם בלשון היונית. כאן יהיה עלי לעמוד על פרטים
 טכניים שרק יודעי יונית יוכלו להבינם עד תומם. אשתדל, במדת
 האפשר, להסביר מה שניתן להסבירו גם למי שאינו קורא יונית.

ג. יונית וידיעת יונית.

1. שתי מלים קטנות

כבר ראינו, בקטע הארוך שהבאנו בראשית דברינו, את הבטוי
 המשונה "והוא, מצד אחד... ואילו הם, מצד אחר". בטויים מסוג זה
 חוזרים ונשנים בתרגום (למשל, עמודים 116-117, 148, 209, 263 –
 כאן משתמש המתרגם ב"מכאן... מכאן": למה לא "מכאן... משם"?).

מה הם הבטויים היוניים כבדי המשקל המסתתרים מאחורי בטויים עבריים אלה?

מי שקרא את עמוד 52 של המבוא יגלה שכאן "המחבר נוקט עוד שני תכסיסים המקדמים את הסיפור, והמאיצים את הקריאה... הוא מרבה להשתמש בצירופי 'מצד אחד... מצד אחר' וכו'". אמור מעתה, יש לנו כאן תכסיס לשוני המיוחד למחבר ספר זה, ונועד לקדם את קריאת הספור ולהרבות את המתח. ואכן, בהערה ארוכה בעמוד 112, על ג כב, ניתן לנו גם שמו של תכסיס לשוני – או מוטב, ריטורי – זה: inclusio. ואף מדרש אגדה ניתן לנו בהערה זאת: "ממש כמו במחזה הוא מגיש לנו (באמצעות δέ ... μέν, כלומר 'מכאן... ומכאן') את שני המחנות, את היהודים המוטרדים והמתחננים לאל 'המושל בכול'... לעומת הליוודורוס הנחוש".

נתחיל מענין הצורה הריטורית inclusio. מלה זאת היא תרגום בלתי מוצלח ללטינית של התכסיס הריטורי/הלשוני הידוע עד היום בלשונות המערב בשמו היוני ἑπαναδίπλωσις, שפירושו המלולי "חזרה שיש בה כפילות". תכסיס זה מתבטא בחזרה על אותה מלה, או על אותו בטוי, באותו מקום במשפט ("שלוש שלום לרחוק ולקרוב"), או במקומות שונים במשפט אחד או במשפטים סמוכים ("שלוש לאזרחי ישראל, ולתושבי ירושלם שלום"; "יפה דרש ר' אליעזר. יפה דרש גם ר' עקיבא"). אין לצורה ריטורית זאת ולשתי מלות השמוש ששוורץ מתרגמן כ"מכאן... ומכאן", או "מצד אחד... ומצד אחר" ולא כלום. היכן "גילה" שוורץ את הקשר השגוי בין שני דברים שונים אלה אפשר רק לנחש. ככל הנראה, מצא דבר זה – או בדומה לו – "איפשהו" בספרות המשנית שקרא, וידעיותיו ביונית ובריטוריקה עתיקה לא עמדו לו לבדוק מה משמעות הדברים ומה מדת האמת שבהם. אך די בנחושים. נעבור איפוא לשתי מלים קטנות אלה, ששוורץ רואה בשמוש בהן אחד מן התכסיסים המיוחדים למחבר ספרנו: δέ ... μέν. לידעיו יונית אין צורך להסביר את הכשל בתיאור מיליות אלה כתכסיס המיחד את מחברנו, או כתכסיס ריטורי בכלל. אנסה להסביר למי שעוד לא התקדם דיו בידעית יונית.

בדפוסים וכתבי יד של ימינו, יש סמני פיסוק וחלוקה לפסקאות המעמידים את הקורא על היחס בין המשפטים השונים ובין חלקיהם.

בעולם העתיק לא היו לא סמני פיסוק ולא פסקאות, ועד לתקופה מאוחרת לא היתה אפילו הפרדה בין המלים: הכל נכתב בהמשך אחד. כדי להבהיר לקורא מה היחס בין החלקים השונים של הטכסט שלפניו, השתמשו ביונית (ובלטינית) בכל מיני מלים קצרות, שהמדקדקים של ימינו מכנים אותן particles, ובעברית נהוג לכנותן מיליות. אלו מלים שאין להן משמעות או משמעויות, אלא רק תפקידים סגנוניים ותחביריים. הן דומות למלים עבריות, כגון "אלא" או "אולם", שאינן מצביעות על שום גוף, תכונה או פעולה בעולם הממשי, אלא רק על כך שמה שיבוא בטכסט מכאן ואילך עומד בנגוד למה שנאמר עד כה; או למלה "איפוא", המצביעה על כך שמה שיבוא הוא מסקנה ממה שכבר נאמר.

שתי המלים שאנו עוסקים בהן – μέν ... δέ – אף הן מסוג אותן מיליות. לעתים הן באמת מצביעות על ניגוד בין שני חלקי משפט או בין שני משפטים סמוכים. אך ברוב המקרים, אין לנו כאן ניגוד של ממש, אלא רמז לשוני כוון המשפט או הפסקה. הראשונה משתי מליות אלה מזהירה את הקורא שלפניו עתה לא משפט או קטע פשוט ההולך למישרין מתחלתו ועד סופו, אלא משפט מחובר או מורכב, או קטע בן כמה משפטים, שבמהלכם משתנה הנושא, הנשוא, אחד מהתארים או תארי הפעולה – משתנה, אך לא בהכרח מנוגד למה שקדם לו. השניה מורה לו שכאן מתחילה אותה "תפנית".

נביא דוגמא מהתרגום שלפנינו להדגשה שלא במקומה של מיליות אלה. בעמודים 147-148 נאמר לנו על פיליפוס – בתרגום שלפנינו – "שהיה בן העם הפריגי, מצד אחד, ואילו באופיו, מצד אחר, ברברי יותר ממי שמינהו". פריגים רבים שרתו בצבא הסלאוקי. פיליפוס היה איפוא אחד מאותם פריגים, והיה – נוסף לזה – גם ברברי יותר מהמלך אנטיוכוס. היכן כאן הניגוד? השימוש בשתי המיליות אינו אלא אזהרה לקורא שיש המשך למשפט, ויאמר בו עוד דבר נוסף.

בימים הטובים שבהם עוד למדו יונית בבתי הספר, היו מורים – ולא הטובים שבהם – שהקפידו דרך שגרה שבכל מקום שמופיעות שתי מיליות אלה, יתרגמו אותן התלמידים on the one hand...on the other hand. כשהגיעו התלמידים לאוניברסיטה, היו מסבירים להם שכאן אין לנו תמיד ובכל מקרה ומקרה ניגוד, אלא רק רמז לכך

שהמשפט, או הקטע, נמשך ומשנה או מוסיף משהו במבנהו או במשמעותו. מכאן ועד לדיוק מוחלט בתרגום מלים אלה תמיד כנגוד – ועוד למדרשים המראים את מעשי תקפו וגבורתו של נגוד זה,¹⁴ ולכנוין של שתי מיליות אלה בשם תכסים ריטורי שאין לו ולהן ולא כלום – ארוכה הדרך.

אוסף עוד – וגם זה גלוי וידוע לכל מי שקרא טכסטים יוניים מכל התקופות – שהשימוש בשתי מיליות אלה, לא זו בלבד שאין הוא תכסים ריטורי, אלא אין הוא מיוחד לסופר זה או אחר. כל סופר יוני משתמש במליות אלה – ואחרות – בכל יום ובכל עת ובכל שעה. כשלמדו אותנו בצעירותנו לתרגם מאנגלית ליונית, אחד הדברים הבסיסיים והראשונים שלמדנו הוא השימוש במיליות אלה.

2. גניטיבוס כנושא הפועל

כאן ספק בידי, אם אוכל להסביר כהלכה לקורא שעדין אינו רץ ביונית מה טיבו של הכשל החמור שנכשל בו שוורץ. אפנה איפוא בסעיף קטן זה רק ליודעי יונית.

בעמוד 86, א לב, מתרגם שוורץ:

בהיעשות הדבר פרצה להבה ונאכל האור העולה מן המזבח שממול.

בפסוק לא, מיד לפני הפסוק שלנו, "ציווה נחמיה לשפוך את שארית המים על אבנים גדולות". אמור מעתה, הלהבה שפרצה על האבנים שליד המזבח היא שאכלה את האור שעל המזבח שממול אותן אבנים. הא כיצד?
ביונית:

ὥς δὲ τοῦτο ἐγενήθη πλὸς ἀνέφθη, τοῦ δὲ ὑπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀντιλάμπαντος φωτὸς ἔδαπανήθη.

¹⁴ ור' גם את ההערה לפסוק ו, בעמוד 275, שגם הוא מדרש מאותו סוג.

האור שזרח מן המזבח, ממול האש שעל האבנים הגדולות, מופיע כאן ביחסת הגניטיבוס (על סוגו של הגניטיבוס כאן חלוקות הדעות, ולא אגע בבעיה זאת). רק שמות עצם ביחסת הנומינטיבוס יכולים לשמש נושאי הפועל הראשי במשפט. לפיכך ברור כשמש שאין אותו אור שזרח מן המזבח יכול להיות נושא הפועל ששוורץ מתרגמו "נאכל". מה ש"נאכל" – או מוטב, כבה או דעך – היא דוקא האש שעל אותן אבנים. ללמדך שאותה אש, גם אם הודלקה אף היא בדרך נס מאותו החומר – המים הנדלקים, נפט, "נפתא" במקור היוני – אין כוחה במקום אחר ככחו של האור שעל המזבח עצמו. זה חלק מן הנס: האור שעל המזבח גובר על כל אור או אש שנדלקו מאותו חומר חדש ופלאי במקום אחר, אפילו במקדש עצמו. וכך, למשל, מתרגם כאן כהלכה אברהם כהנא: "ובהעשות הדבר הזה עלתה להבה וכזרוח האור לעומתה מעל המזבח כבתה". יש לנו איפוא תרגום שגוי ביונית בסיסית – וענין היחסה היכולה לשמש כנושא הפועל הוא מן הדברים הבסיסיים ביותר, שלומדים אותם בשנה הראשונה ביונית – וגם שבוש של פרט חשוב בספור הנס.

בדומה לזה בעמוד 193, ט ב, שאני מבקש מן הקורא האמון על היונית לבדקו מול המקור, מתרגם שוורץ "הזדרזו ההמונים לפנות לעזרתם של כלי הנשק". אך במקור:

τῶν πλεθῶν ὁρμησάντων ἐπὶ τῇ τῶν ὀπλῶν βοήθειαν ἐτράπησαν.

אותם המונים שוב מופיעים כאן ביחסת הגניטיבוס – והפעם ללא ספק גניטיבוס אבסולוטי. הם אינם יכולים איפוא להיות נושא הפועל. אשר ל"לפנות", הפועל הוא פסיבי, משמעותו היא "הופנו [אחור]" – כלומר הובסו ונסוגו – והכוונה היא לאנשי אנטיוכוס. פועל דומה (בפרטיקיפיום), הנגזר מאותו שורש, מוסב על אנטיוכוס בהמשך המשפט, ושוורץ מתרגמו "ניגף". מה שנאמר כאן הוא: "וכאשר מהרו ההמונים אל הנשק הובסו [אנשי אנטיוכוס]". וכך מתרגם – כהלכה מבחינת המאורע – התרגום האנגלי הישן "של המלך ג'ימס":

whereupon the multitude running to defend themselves with their weapons put them to flight¹⁵, והירונימוס, ביתר דיוק, מתרגם: *sed multitudo ad arma currente in fugam versi sunt*.

כאן מדובר בפרט קטן מבחינת התוכן: מפלת אנטיוכוס וצבאו ברורה ממילא מהמשך המשפט. אך לתרגם גניטיבוס אבסולוטי כנושא הפועל ???

כך גם בעמודים 272-273, יד מג: "והאספסוף כבר זרק את עצמו פנימה [עוד פנינה עברית!] דרך פתחי השערים". שוב, ביונית, גניטיבוס אבסולוטי: "וכאשר התפרץ ההמון לפנים מן השערים"¹⁶. שוב, אין כאן שני משמעותי בעובדות – אך מי שאינו יודע לזהות גניטיבוס אבסולוטי ביונית, ולהבין שאין הוא יכול להיות נושא של פועל פנייטי, ילך וישוב לביתו ואל יתהדר במומחיותו במשמעויות המקור היוני, עד שהוא הולך לו ומשבש את הלשון העברית לשם דיוקו, כביכול, של המקור.

3. עוד כמה שגיאות משגיאות שונות ביונית

כאן אשתדל, בכל מקום שאפשר לעשות זאת, להסביר גם לקורא שאינו רץ ביונית.

עמודים 98-99, ב כט: "ואילו השולחים את ידם לצבוע בשעווה או לצייר חיות". במקור, המלה המתורגמת כאן "לצייר חיות" היא *ζωγραφεῖν*. פרוש פועל זה ביונית – מראשית הספרות שבידינו – הוא "לציר" – כל דבר שמצירים. אמנם מקורה האטימולוגי של המלה פרושו "לכתוב בעלי חיים"; שכן הציר היוני בדרך כלל לא ציר "טבע דומם", אלא בעלי חיים ובני אדם על רקע זה או אחר. אך

¹⁵ כי בלטינית עומד לרשותו האבלטיבוס האבסולוטי, המקביל לגניטיבוס האבסולוטי היוני. אך גם בלטינית אין לנו פרטיקיפיום אקטיבי שיש בו משום קדימה בזמן, והירונימוס נאלץ לתרגם לפרטיקיפיום שוה זמן.

¹⁶ *ἔσω τῶν θυραμάτων* אינו "דרך השערים", אלא "לפנים מן השערים". האם לא שמע שוורץ מימיו על תואר פועל המשמש, בצירוף לגניטיבוס, כשוה ערך למלת יחס?

בזמנו של המחבר, שוב לא חש הקורא – או הכותב – במקורה האטימולוגי של המלה, כשם שהקורא או הכותב, או הדובר, עברית, זה עידן ועידנים שוב אינו חש במקורה האטימולוגי באסטרולוגיה הקדומה של המלה "מזל", או במקורן האנטומי והחברתי של המלים "נכבד" ו"נקלה". עוד בנערותי למדתי שאטימולוגיה אינה ערובה לפרושה של מלה בגלגוליה המאוחרים.

עמוד 132, ד לז: "ושידלו במרמה". אבל במקור יש לנו הפועל בצורתו הפסיבית, "ושודל במרמה". מבנהו התחבירי של הפסוק, כפי שנמסר לנו בכתבי היד, מוקשה, ועורכים ומתרגמים שונים מתרצים כל אחד בדרכו. אך לתרגם פועל פסיבי כאלו היה אקטיבי – מה גם שאותו הפועל בצורתו האקטיבית מופיע בהמשך אותו משפט? שוב ענין לצורות בסיסיות ביונית, שלומדים אותן במכינה למתחילים.

עמוד 133, ד לו: "על אודות הריגתו הבלתי סבירה של חוניו". בעברית, "בלתי סביר" הוא דבר שספק אם אמנם קרה. בקטע שלפנינו, אין ספק שחוניו נרצח, ובמרמה. במקור:

ὑπὲρ τοῦ παρὰ λόγον τὸν Ὀνίαν ἀπεκτονηθῆναι.

לא יונית משובחת למדי, והבטוי שאנו דנים בו אינו מה שהקורא יונית אטית היה מצפה לו. פרושו "חסר ההגיון". אך אפשר לנחש את כונת המחבר. היה זה כאלו אמר "הריגתו חסרת הטעם".¹⁷ חוניו לא חטא ולא פשע. אלו נהרג, אפילו ללא משפט, על חטא שחטא, ניתן היה לומר שהיה טעם, היתה סבה, להריגה. הריגתו היתה איפוא ללא סבה מספקת. אך היא סבירה ביותר: אין ספק שהיא קרתה.

עמוד 144, ה יא: "הוא תפס את העיר בקצה החנית". **עמוד 214, י כד:** "לתפוס את (ארץ) יהודה בקצה החנית".

¹⁷ אולי יש כאן שמוש בלשון הדבור של זמנו ומקומו של הכותב. ביונית של היום, משמעותה העקרית של המלה λόγος היא "סבה", או "עלה". לשמוש זה יש תקדימים במקומות בודדים בספרות היונית "הקלאסית", ופה ושם בספרי "הברית החדשה".

כיצד "תופסים" עיר או ארץ "בקצה החנית"? ומדוע "לתפוס"? שמא תקום אותה עיר או ארץ ותברח לה? הפועל המתורגם כאן כ"לתפוס" הוא λαμβάνω, שפירושו הראשוני הוא "לקחת, לקבל, להחזיק ב...", ובהקשרים צבאיים (כמו בשני הפסוקים שלפנינו), "לכבוש". אשר לאותו "קצה החנית", ביונית יש לנו שם התואר δοριάλωτος, שפרושו האטימולוגי הוא "נתפס בחנית" – ואין כאן כל "קצה" ביונית. שוורץ עצמו כותב בהערה לפסוק בעמוד 144: "הביטוי, החוזר להלן, י כד, פירושו 'בכיבוש צבאי', ומביא מקבילה מפוליביוס שמצא, כדרכו, במלון לפוליביוס של מאורסברגר. אם כן הדבר, מדוע להכביד על הקורא ולתת לו בגוף התרגום, במקום את משמעות המלה בתקופתו של המחבר, דוקא משמעות אטימולוגית כביכול – בתוספת אותו קצה שאינו אפילו חלק מן האטימולוגיה? הנה שוב, נטיתו של שוורץ להניח שכדי "לקרב את הקורא אל הספר", עלינו לתת לו את התרגום "הצמחוני" והאטימולוגי ביותר של כל מלה, גם אם המחבר העתיק וקהל קוראיו שוב לא חשבו על אותה אטימולוגיה – ועל אותה משמעות ראשונית – כשהשתמשו בצורה מטפורית במלה שחוקה זאת. ולא נחה דעתו עד שהוסיף לאותה חנית את ה"קצה" – אולי משום שנזכר בבטוי האנגלי at spear-point? כך יכול עתה הקורא העברי להשתעשע בדמיונו בהישגיהם של אותם גבורי קדם יוניים, שתפסו עיר גדולה, או ארץ שלמה – אולי "בריצה פנימה אל תוך העיר"?¹⁸ – בקצה החנית שבידם.

עמוד 146, ה יז: "המריאה עליו בינתו". **עמוד 147, ה כא:** "בהתנשאות ובהמראת לב".

הפועל היווני שהמחבר משמש בו בשני המקומות הוא μετεωρίζομαι, שפרושו "להיות נישא באויר". אשר למלה היוונית המתורגמת כאן "בינתו", הרי היא אותה המלה שבמקום אחר – ראו דוגמאות בתחילת סעיף ב' לעיל – תורגמה כ"שכל" – כן, אותו

¹⁸ ר' לעיל, הערה 10 והקשרה.

השכל ש"נמחץ" שם. כבר הערתי על כך שבעולם המושגים הסטואי, מסמנת אותה מלה את החלק החושב של הנפש, שהוא גופני ומצוי בלב האדם. והנה בא המחבר ומאשר לפי תומו דבר זה: שכן בפסוק השני שהבאנו כאן, מה ש"ממריא" הוא הלב. מדוע איפוא ללכת סחור סחור? הרי יש לנו בעברית "גבה לבו", ו"גובה לב".

עמוד 152, ו ג: "ולגמרי קשה היתה הסתערות הרוע".

χαλεπή δὲ καὶ τοῖς ὅλοις ἦν δυσχερὴς ἡ ἐπίτασις τῆς κακίας.

מה שמתורגם כאן כ"לגמרי" הוא בטוי ברבים שאינו סובל משמעות זאת. משמעותו היא "לכולם" – לכל אותם יהודי ירושלים שהיו שומרי אמונים. אך כדי להבין זאת צריך היה המתרגם לדעת שביונית של המחבר – והיונית ההליניסטית בכלל – יש כבר שנויי משמעות ושימושים של מלים ובטויים הקרובים יותר ליונית של ימינו מאשר ליונית ה"קלאסית". שם התואר ה"קלאסי" ל"כולם", πάντες, הוחלף בלשון המדוברת של אלכסנדריה (ומקומות אחרים) ב-ὅλοι, שפרושו ביונית האטית היה "שלמים" – וכך משמשת מלה זאת ביונית עד היום. אך מדוע נצפה לידיעה כה "פרטנית" בתולדות היונית ההליניסטית (שהמחבר – מה לעשות? – כותב בה) ממי שאינו מבחין אפילו בין גניטיבוס לנומינטיבוס ובין צורות פעילות וסבילות של פעלים?

אשר ל"הסתערות הרוע", אעיר בקצרה שהמדובר כאן אינו בהסתערות אלא בהתפשטות, ולא ב"רוע" הכללי והמופשט, אלא ב"רשעות". ויעיד על כך הפסוק הבא (ד), המתאר מעשים של רשעות והוללות שהתרחשו אז במקדש עצמו – והוא מתחיל באותה מלית יונית הקרובה בשימוש ל"שהרי" בעברית: כלומר, הוא מפרש על דרך התיאור המפורט את פסוק ג. אך למה לעסוק בהקשרים? ההערה לפסוק זה עוסקת – כמנהגו של המתרגם – במשמעותן של מלים.

עמוד 205, י ב והערה: שוורץ מעיר שהמלה שהוא מתרגם כ"גויים", ἄλλοφύλοι, מופיעה במקבים ב' רק כאן ובפסוק ה של פרק זה – וזאת עוד ראייה לכך שקטע זה חובר על ידי אנשי ארץ ישראל. מסתבר שהלך לו המתרגם אצל המלון לתרגום השבעים של Hatch & Redpath, ואמנם מצא שם ששם העצם הזה מופיע רק בשני

מקומות אלה – וחסל סדר בדיקה. אלא שפרח מזכרוננו שם עצם אחר, מופשט יותר, הנגזר משם עצם זה ומשמעותו "נכריות". שם מופשט זה מופיע באחד הפסוקים הידועים ביותר בספר מקבים ב' – אותו פסוק שבו מופיעה, כנראה לראשונה בספרות היוונית, המלה היוונית "הליניזם" – ד יג:

ἦν δ' οὕτως ἀκμή τις Ἑλληνισμοῦ καὶ πρόβασις ἀλλοφυλισμοῦ.

מי שמכיר את המושג "נכריות" (או, בהקשר זה, "חקוי של מעשי הנכרים"), קשה להניח שלא הכיר את המלה "נכרי" שממנה נגזר מושג מופשט זה. אך מה לנו ולבוקי סריקי מעין זה? במלון לתרגום השבעים מופיעות מלים אלה כשתי מלים נפרדות.

עמוד 270, הערה על יד לד: "יש לשים לב להנגדה היפה בפסוקים לג-לד: הוא וגם הם דברו ταῦτα 'כדלקמן', מילולית: 'את הדברים האלה)', אולם הוא בהתנשאותו 'נשבע' בעצמו,¹⁹ ואילו הם 'אמרו' לה'". מי שקרא ספרות היסטורית יוונית בלשון המקור יספוק כפיו. אותה מלה המתורגמת כאן "את הדברים האלה" היא אחת המלים המצויות ביותר בסגנון הפרוזה היוונית של כל התקופות, כאשר מביא המחבר את דבריה של אחת הנפשות הפועלות. מי שדורש מדרש פליאה על סמך השמוש במלה מצויה זאת בשני מקומות שבהם מובאים דבריהם של דוברים בספור, חזקה עליו שלא מלא כרסו –

¹⁹ מהיכן אותו "בעצמו", ומה פרושו? הנשבע ניקנור "בחיי ניקנור", "בשמו של האל ניקנור", או בדומה לזה? כל מה שנאמר לנו הוא שניקנור נשא את יד ימינו לעבר המקדש ונשבע: במי או במה נשבע לא נאמר. הכהנים לא נשבעו בתגובה לדבריו, אלא בקשו רחמי שמים. (ומדוע היה עליהם להשבע כאשר הם מתחננים על ישועתם?) שניהם – גם ניקנור וגם הכהנים – גם "אמרו", ועוד "את הדברים האלה". יפה. אך נזכיר כי שבועתו של ניקנור בפסוק לג באה כתגובה על... שבועתם (!) של הכהנים בפסוק שלפניו (לב), שאין הם יודעים היכן מסתתר יהודה. גם שם לא נאמר במי או במה נשבעו הכהנים. האם עלינו להניח, בדרך גזרה שוה" ממדרשו של שוורץ, שגם הם נשבעו "בעצמם"?

בלשון המעטה – בספרות היסטורית יונית בלשון המקור ובכחות עצמו. משול הוא למי שידרוש מדרש דומה על חזרתו של הבטוי "ויאמר", למשל, במגלת אסתר. בפרק ו, למשל, אנו מוצאים פעמים אחדות "ויאמר המלך" לעומת "ויאמר המן". יש לשים לב איפוא להנגדה היפה, גם המלך וגם המן "אמרו", אולם...²⁰

אפשר היה להביא עוד ועוד דוגמאות ל"ידיעת" היונית של המתרגם; אך נראה לי שמה שכבר הבאתי מיצג מצדדים שונים את קוצר השגתו המשווע ביונית. אוסיף עוד שכמעט בכל מקום בו דן שוורץ בהערה בענייני יונית, ההערה היא על משמעותם של מלים ובטויים, וכמעט תמיד הוא מפנה אותנו למלון היוני-אנגלי של לידל-סקוט-ג'ונס, או למלון לתרגום השבעים, או למלון לפוליביוס – כאילו המשמעויות שנותנים מחברי מלונים אלה למלים יוניות הן הלכה למשה מסיני. על הליכתו של שוורץ בעינים עוורות אחרי "המילון היוני-אנגלי הסטנדרטי" – ועל עוד שגיאות בסיסיות ביונית ששגה שוורץ במקום אחר – כבר הערנו, זאב רובין ואני, במאמר שיצא לאור לפני שנים אחדות.²¹ הרושם שמקבל הקורא האמון על השפה היונית הוא, ששוורץ אינו קורא את המקורות היוניים קריאה שוטפת, כפי שקורא אדם טכסט בשפה שהוא רץ בה, אלא מלה אחרי מלה, כאלו היה הטכסט היוני משהו מעין תשבץ, ולא ספר שנכתב לקריאה ולהנאה. ואף כאן אין הוא עומד תמיד על דיוקן של

²⁰ איני יכול שלא לספר כאן ספור ששמעתי בנערותי מפי הד"ר יעקב שימקין המנוח, חתנו של אחד העם. חותנו, אבי אשתו, של אחד העם היה רבי חסידי בעיר קטנה, ואשר גינצבורג הצעיר ואשתו היו מבלים כמה מחגי ישראל ב"חצרו". יום אחד, בפורים, דרש הרבי דרשה, בה הסיק מסקנות מרחיקות לכת, על דרך תורת הסוד, מכך שכאשר מדבר הכתוב במרדכי הוא משתמש תמיד בצורת "ויאמר", ואילו אסתר, "ותאמר". לאחר הדרשה העיר לו אשר הצעיר כי מדובר כאן בהבדל הבסיסי בין צורת הזכר והנקבה של הפועל. הרבי הגיב: "אשר, גם אתה עוסק בדיקדק?"

²¹ יוחנן גלוקר וזאב רובין, "תיקוני טקסט שגויים", סיני 126-127, תשס"א 2001, עמודים שנד-שסה, ובעיקר הערה 7 בעמודים שנט-שס.

משמעויות המלים, משום גישתו האטימולוגית והפשטנית שכבר עמדנו עליה.

ד. והקורא מה יהא עליו?

הרושם הכללי ברור. לשונו העברית של התרגום היא עילגת – לעתים עד כדי גחוך – ויש מקומות לא מעטים שבהם הקורא צריך לקרוא אותו פסוק פעמים או שלש פעמים עד שיעמוד על כונת המתרגם. עברית אומללה זאת מוגשת לו, כדברי המתרגם בהקדמתו, כדי "לקרב אותו אל הספר" בלשון המקור. מי שאינו יודע יונית, ואינו מצוי אצל טכסטים היסטוריים, וספרות הליניסטיית בכלל, עלול להסיק מתרגום זה, ומה "שיטה" שביסודו, שמחבר ספר מקבים ב' כתב יונית קלוקלת ונלעגת, שלעתים קרובות – כמעט בכל פסוק שני או שלישי – אי אפשר להבניה. נכון הוא שהמחבר אינו מרבי הסגנון שבין ההיסטוריונים היוניים, ויש אצלו פה ושם – אך רק פה ושם – גם משפטים שתחבירם או סגנונם אינו נהיר בקריאה ראשונה. אך תרגומו של שוורץ אינו משקף את סגנונו של המחבר היהודי-יוני, משום הלקויים הגלויים לעין בידיעת היונית והעברית של המתרגם. כך הפך שוורץ סופר יוני בינוני לסופר עברי גרוע וקלוקל.

אמרתי שלא אעסוק בצדדים ההיסטוריים של ספר זה: זאת יעשה מי שמומחה יותר ממני לדברים אלה. אך קשה להניח שמי שהבנתו בטכסט המקורי – וניתן להניח בסבירות גבוהה ביותר, גם בטכסטים יוניים אחרים של אותה תקופה ושל תקופות אחרות – מוגבלת ולקויה, יהיה מוסמך לדון כהלכה, ולשפוט דברי חוקרים אחרים, גם בענינים ההיסטוריים, שאין הם יכולים אלא להיות מבוססים על הבנה יסודית ומעמיקה של הטכסטים המקוריים.

אחזור עתה לדברים שאמרתי בתחלת המאמר, על הסדרה המפוארת שבה יצא לאור ספר זה, ועל התמיכה הכספית והפרס הממלכתי שזכה להם הספר. מן הראוי היה להניח שספר כזה, בסדרה כזאת, היוצאת בהוצאת מוסד ממלכתי מכובד, יעבור תהליך חמור וקפדני של ברירה ובקורת לפני שימסרו אותו לקורא התמים: ולא הוא. לא ראיתי בשום מקום בספר זה כל אזכור של ועדה מדעית של סדרה זאת, המשגיחה על בחירתם של מתרגמים ברי סמכא הבקיאים

בלשון המקור ובלשון היעד, והמעמידה את התרגום הסופי – גם אם כתב אותו מומחה של ממש – לשיפוט המקובל בעולם המדעי, כלומר לקוראים ("לקטורים") מומחים, לפני פרסומו. אין לי ספק ששום חוקר הראוי לשמו, שיש לו השכלה קלאסית והשכלה עברית של ממש, לא היה מאשר את הוצאת התרגום הזה לאור כפי שהוא בדינו. נראה כי מישוהו החליט מי הוא המומחה ליונית הליניסטית ולעברית, ומישוהו החליט כי התרגום כפי שהוא לפנינו מדויק דיו וראוי לפרסום ללא עריכה מדעית. האם זה היחס הראוי מצדם של מוסדות ממלכתיים לאחד ממקורותינו החשובים ביותר לתקופה מרתקת ומכרעת בתולדות עם ישראל בעת העתיקה?

השוואה בין תרגום זה לבין תרגומו של אברהם כהנא – חוקר "עצמאי" שלא שמש בשום משרה באוניברסיטה – מראה שדוקא כהנא עמד ברוב המקרים על דיוקה של היונית וכתב עברית של ממש, שהיא עדין קריאה לאחר כשבעים שנה. (תרגומו של כהנא יצא לאור בשנת תרצ"ז, 1937). אך כיון שתרגומו של דניאל שוורץ מוגש לקורא בסדרה מפוארת היוצאת מטעמו של מוסד ממלכתי ידוע, ניתן להניח שמעתה ישתמשו בו קוראים לא מעטים ששליטתם בלשון המקור אינה מאפשרת להם לבדוק ולבקר, ויחדשו, מתוך עמידה מדוקדקת על כל פרט ופרט בלשונו העברית של שוורץ, חדושי תורה שאין להם שחר. ועל תרגום לקוי ומטעה כזה הוציאה יד יצחק בן-צבי את כספו של משלם המסים הישראלי.

יוחנן גלוקר, כפר סבא.